

Voedselbosnetwerk Amsterdam

Verlag bezoek aan Rijnvliet en Voedselbos, 10 april 2024

Introductie mensen en plek

Met 24 deelnemers begonnen we in een cirkel in de zon voor het Kindcentrum, aan de rand van de wijk en het voedselbos. Peter Duitman (organisator vanuit Voedselbosnetwerk Amsterdam) verwelkomde iedereen. Men stelde zich kort voor: de ambtenaren, ontwerpers of ondernemers uit Amsterdam, en de ambtenaren en bewoners uit Utrecht.

Daarna vertelde Jeroen Schenkels (mede-organisator gemeente Utrecht) dat dit voedselbos er gekomen is door de bestaande bewoners van de Rijksstraatweg, die met de Metaalkathedraal bedachten dat het een gezonde wijk moest worden: er zijn al zoveel wegen rondom (in 2012!). Zij startten daarvoor een lobby richting de gemeente. Omdat Utrecht beleid heeft voor een gezonde stad, had deze lobby succes. Eerst werd een deskundige gezocht (Xavier San Giorgi). Xavier had een klik met de bewoners. Toen kwam Marnix van Bureau Felixx in beeld (landschapsarchitect). In 2015 hadden de initiatiefnemers hun plan klaar, maar de wijk was toen nog niet gebouwd. Zij gaven het project toen terug aan de gemeente, de woningbouwvereniging, de school, en de gemeenteraad (die het project ook steeds heeft gesteund).

Toen gingen er enkele jaren overheen voordat de wijk en het voedselbos daadwerkelijk werden aangelegd.

De vraag was toen, hoe krijgen we de aandacht van de bewoners van de nieuwe wijk. Zij hadden het immers niet bedacht. In Utrecht bestaat bewonerszelfbeheer, maar het voedselbos was er eerder dan de meeste bewoners, en het beheer van een bos was nieuw. De woningen waren deels best duur; bewoners werkten veel en de omgeving kwam op de tweede plaats.

Ambtenaren hadden niet genoeg uren om dit op te lossen; een oplossing werd gevonden door het EU-project CULTIVATE, over meer bekendheid en draagvlak voor food sharing. Er kwamen andere betrokken bewoners en het project werd weer meer bottom-up. Nu voelt het bos/de wijk als een grote potentie.

Uit Amsterdam waren de volgende personen er:

Timo, Ruben en Helena (ontwerpers gemeente Amsterdam), Jelle Fekkes (zelfstandig voedselbosontwerper), Ferdinand (coördinator Voedselbos A'damse Bos, gemeente Amsterdam), Bianca Zwaard (gemeente Amsterdam, maakt een boekje voor R&D over natuurinclusief bouwen, waarin zij voedselbossen wil opnemen en een definitie voor stedelijke voedselbossen, ontwikkeld in samenwerking met Voedselbosnetwerk A'dam), Carlos Adams (Jeugdland, Oosterwold (Almere), binnenkort Anna's Tuin & Ruigte), Tayfun Yaltzin (zelfstandig ontwerper sinds 10 jaar), Els Korporaal (stadsecoloog, nu bezig met een natuurinclusief ontwerp voor Strandeiland, IJburg; zij maakte ook filmpjes over deze vorm van ontwerpen, en werkt met het vastleggen van doelsoorten als strategie hierbij), Has Cornelissen (oprichter Plukbos Wittenburg), Arja Helmig (Ja Studio) kerngroep lid en Peter Duitman en Annet van Hoorn (Stedelijk Groenpunt Amsterdam), initiatiefnemers van het Voedselbosnetwerk A'dam.

Uit Utrecht:

Joost, wijkbewoner Rijnvliet sinds 1,5 jaar, mede vanwege het Voedselbos hier komen wonen, leek een top-down gebeuren, maar is nu ah onderzoeken wat er allemaal staat.

Kim Medema, sinds 2 maanden werkzaam als projectleider Voedselbos bij de Metaalkathedraal.

Rianne, een van de eerste bewoners die probeerde aan te sluiten bij de groep van bewoners van de Rijkstraatweg, ze zag veel potentie vooral qua sociale cohesie, maar het duurde heel erg lang voordat die eindelijk verzilverd werd.

Roel Schoenmakers is al 15 jaar betrokken bij Cascoland, een collectief van creatieven die de openbare ruimte inrichten met bewoners, sinds 10 jaar op eetbare wijze. Zij werden uitgenodigd om te helpen de buurt te betrekken, en gebruiken deze ervaring nu om in de Lodewijk van Deijsselstraat in Amsterdam Nieuw West 2,5 ha eetbaar groen met bewoners aan te leggen.

Ruben Jonker, gemeente Utrecht Afd Ruimte, heeft als opdracht om de wijk (af) te bouwen, van planvorming tot uitwerking, en draagt haar daarna over aan Beheer

Wim Horst is van de afdeling Beheer, maar werkte eerder bij de gemeente Amsterdam.

Pepijn van de Peer, landschapsarchitect (Felixx), heeft sinds 2015 van Ruben opdracht om samen met Xavier 15 ha in te richten. In het begin, voordat Wim kwam, waren ze voorlopers en moesten ze veel mensen overtuigen.

Xavier San Giorgi: aan hem was de taak om te zorgen dat iedereen als één team werkte, dat is goed gelukt. Zo'n plek gaat pas leven als er gebruikers zijn. Voor de landbouw moet je het concept Voedselbos versimpelen: agroforestry, je maakt er een bedrijf van ipv een bos te imiteren, met 3 gewascombinaties, en gaat dan schalen.

Rondleiding

Tijdens de rondleiding kwamen vier verschillende perspectieven aan bod, die een rol spelen bij dit Voedselbos/deze wijk.

Perspectief ontwerpers

Bij het Centraal Voedselbos vertelden Xavier en Marnix dat hier het plan is begonnen. Er was hier een oude boomgaard met koeien; de eeuwenoude wilgen zijn er nog steeds. De Rijkstraatweg is een van de oudste wegen naar Utrecht. In 2011 is door bureau [De Zwarte Hond](#) een stedenbouwkundig plan gemaakt, samen met projectontwikkelaars, om vier diverse woonwijken te bouwen, met de huizen veelal direct aan de openbare ruimte, en met erdoorheen een Vliet die de wijk met de Strijkviertelpas verbond. Xavier had via zijn netwerk contact met iemand die verbonden is aan dit bureau. Idee was om de wijk naar binnen te richten vanwege de nabijgelegen A2, A12 en het Amsterdam Rijnkanaal, om een wijk te creëren waarin kinderen veilig kunnen opgroeien. De gemeente had alleen wat te zeggen over de openbare ruimte. Het was aan Xavier en Marnix om de continuïteit te bewaken, want in het project wisselden de projectleiders bij alle partijen elkaar af. Het

water maakt integraal deel uit van het ontwerp: als biotoop en route voor (water)dieren en planten, en natuurlijke waterleiding.

Een andere uitdaging was rekening te houden met de aanbestedingseisen bij de plantensoorten die in het ontwerp waren opgenomen. Er werd gekozen voor soorten die beschikbaar waren bij de gemeentelijke leveranciers. En er werd bewust voor gekozen om het beheer te laten doen door de gemeentelijke groendienst. Hiertoe werd er ontworpen met hun beheerbudgetten in gedachte. En er werd een beheercursus gegeven, speciaal voor dit stuk openbare ruimte, aan de groenmedewerkers (in Utrecht zijn dit er zo'n 1000!). Dit soort randvoorwaarden zorgen mede voor het succes van dit voedselbos op de langere termijn. Er moest aandacht zijn voor 3 basiskwaliteiten: eetbaar, natuur en cultuur, en het was van belang om hiertussen een balans te vinden.

Marnix werkte eerst bij de Zwarte Hond, en bleef betrokken toen hij zijn eigen bureau (Felixx) oprichtte. Hij was vanaf de fase van het ontwerp van het stedenbouwkundig plan betrokken. De wensen van de bewoners van de Rijksstraatweg werden meegenomen; het moest een ander wijkje worden dan Leidsche Rijn, dat aanvulling bood op nieuwe woonwensen voor Utrecht. Aan de keukentafels van de initiatiefnemers werd informatie opgehaald en kansen verkend: bijv zou er een voedselboswachter uit de buurt kunnen komen? Echter, het bleek dat de spanningsboog van bewoners veel te kort is voor de duur van dergelijke ontwikkelingsprocessen. Pas nu, 13 jaar later, gaat het weer de goede kant op, met oogstfeesten, betrokkenheid van de school, een projectleider vanuit de Metaalkathedraal.

Wat betreft de afd Inkoop van de gemeente: deze gedoogde het incidenteel inkopen van andere leveranciers!

Een vd ontwerpprincipes voor de wijk is om in elke straat een flinke boom te zetten, aangevuld met jongere bomen, op vaste afstanden – dit voor de herkenbaarheid en signatuur van het concept. Er is geen laag met kruidachtigen ontworpen, vanwege het maaibeheer. Wel boomspiegels en plantvakjes langs de parkeerplekken, voor toch een beetje gelaagdheid. Het was heel complex om alles bij elkaar te krijgen.

De gemeente Utrecht heeft bijv een beheer/proceshandboek Bing; het is niet aangepast nav dit project, maar wel heeft het project invloed gehad op hoe medewerkers kijken naar de beheeropgave en inrichting van gebieden. De plantafstand van 1,5m is gehandhaafd, maar het was zoeken in de straten naar ruimte, en soms is die maar 80cm, en moesten de soorten worden aangepast. Dit kostte moeite om collega's te overtuigen. Ook waren er hagenplannen ontworpen door Xavier (hagen die als erfafscheidingen tussen tuinen en straat dienden), maar niet alle bewoners lieten de divers samengestelde hagen in tact.

Ook werd in 2019 archeologisch onderzoek gedaan op de plek waar de Lunes, een Romeinse grens lag, naast het huidige Kindcentrum. Hier is als link naar dit erfgoed een zonnenaald aangelegd in de bestrating, waarbij de schaduw valt in een vak waar je kunt lezen wat nu uit het voedselbos geoogst kan worden.

Lunes met zonnenaald

Bewonersperspectief

Rianne vertelde dat zij een van de eerste nieuwe bewoners was en kennis maakte met de 'Groene Longen'-groep van bewoners van de Rijksstraatweg. Zij waren blij met haar en droegen graag taken aan haar over. Er kwamen boomplantdagen met de school; dat was hard nodig voor de betrokkenheid van de buurt net voor corona. De lockdown kwam niet gelegen, maar wel werd er door de nieuwe bewoners veel gewandeld in het net aangelegde gedeelte, tijdens corona. Tijdens de bouw van de wijk(en) was er een hele tijd geen communicatie en is zij ontmoedigd geraakt: wat er geplant werd en wat zij als bewoners konden doen, het was onduidelijk. Pas nu er een voedselbosjuf is in de school en Metaalkathedraal een projectleider heeft kan er weer wat.

Joost vertelde dat hij er kwam wonen toen alles er al was, maar het was een desillusie dat het niet echt rondzong / leefde in de wijk. Hij kijkt nu veel en determineert zelf, om uit te zoeken wat er staat. Hij plukt samen met een buurman en er is een app-groep met 136 bewoners met tips voor plukken en recepten. Het is echter dus nog uitzoeken waar wat staat, eerst stonden er bordjes, nu is er een online overzicht van bomen (met wat voor vrucht eraan komt en wanneer die te oogsten is), maar hier staat maar de helft op. Bijv na de aanleg van het eerste wijkdeel (Zuid) werd er vanuit de gemeente gemeld dat bewoners zelf maar subsidie moesten aanvragen om eea uit te zoeken.

Gemeenteperspectief

Ruben Jonker (gemeente Utrecht afd Ruimte) vertelde dat gemeentelijke afdelingen de bal door duwden naar elkaar; het kostte enige moeite om één lijn te creëren door de afdelingen heen: zo kon afd Beheer niet aangeven wat er stond en wat er aan budget was. Nu zijn er de laatste 1,5 jaar stappen gezet, door deze moeite te erkennen. Vanuit de gemeente is er een voedselboswachter aangesteld (Annelies), die heeft de behoeften vanuit de wijk geïnventariseerd, en de initiatieven die leefden. Omdat bewoners wilden weten wat er stond is de online bomenkaart gemaakt. Het viel op dat aan de ene kant de gemeente het gevoel had dat ze moest terugstappen, maar aan de andere kant wilden bewoners betrokken worden. Nu is zij mensen bij elkaar aan het zetten, om de bewoners te ondersteunen.

Het beheer gebeurt door de gemeente; de bewoners plukken alleen. Xavier heeft dit principe geïntroduceerd; je wilt eerst een cultuur laten ontstaan van eten en verwerken van de oogst. Leuk als bewoners mee willen werken, maar houd de verantwoordelijkheid bij de professionals. Het beheer gebeurt dus door het gemeentelijke groenbeheer (olv Wim): een wijkploeg die een voedselbosbeheercursus gevolgd heeft. Xavier gaf aan dat je dit per gemeente moet bekijken: niet overal is hiervoor de capaciteit!

Wim (Beheer) vertelde over het Vogeleiland, dat al bestond. Het beheerdoel is biodiversiteit verhogen. Er wordt bijv om de 7 jaar veel gezaagd; het hout trekt een bepaalde bij aan (blauw-zwarte houtbij), er zijn takkenrillen ('dood hout leeft') en er leven nu sperwers.

Ruben vertelde dat er in Rijnvliet Midden alweer eerste bewoners door nieuwe zijn vervangen (roulatie), terwijl ze Rijnvliet West nog ah afbouwen zijn. Ieder wijkje heeft eigen huizenaanbod. De aanleg vd openbare ruimte is in West nog niet klaar. De samenstelling vh huizenaanbod is van groot belang: bij dure koophuizen zijn veel minder mensen bereid iets te doen in de OR dan bij sociale huur: ze werken veel en hard. Door de afwisseling tussen huur en koop ('gespikkeld') is er wel behoefte om te helpen beheren. Als oplossing wordt ervoor gekozen om een plek in beheer te geven die makkelijk weer terug te brengen is als bewoners het beheer moeten opgeven (met de maaimachine erover en anders aanplanten). In Rijnvliet Midden is het thema 'bessen': er staan vier kleuren bessen, en samen met appels kun je hiermee je eigen cider maken, is de idee.

Wim wijst op de wilde bloemenveldjes: in net omgewoelde grond werden ruderaal soorten ingezaaid, zoals klaproos; die blijven maar 1 jaar, maar bloeien dan overvloedig. Het jaar erop gaan mensen mailen waar de bloemen zijn, maar heb je wel hun aandacht.

Xavier wees op een gedeelte waar het accent ligt op de natuurwaarde: het wordt minder beheerd en als biotoop benut. Zo wordt beheergeld bespaard. Aan de andere kant van het water is een speelzone en wordt gezorgd voor meer overzicht, met lagere struiken als kiwi- en honingbes, met meer speeldruk en strakker beheerd. Er is een stijger gebouwd, en een biomeiler die warm wordt om op te zitten als je gezwommen hebt, maar het zwemmen wordt niet actief gepromoot: het moet op eigen risico blijven. Het water heeft verschillende diepten en trekt zo verschillende soorten aan, zoals vleermuizen en snoeken.

Maaibeheer: er wordt met een wisselende intensiteit gemaaid (2x tot 5x per jaar). Het is een mythe dat minder maaien duurder zou zijn (kan de gemeente Utrecht misschien helpen deze mythe te ontcrachten?). In een droge zomer wordt er minder vaak gemaaid en dus geld bespaard. Door het beheer zo flexibel in te richten en te experimenteren (hoeveel gebruik wordt er gemaakt van het gazon?) kan het budget gehaald worden. Wim werkt nu 3 mensen van de vaste groendienst in. Hij gebruikt zadenmengsel G5.

Lopend door de wijk legt Xavier uit dat in het ambitiedocument stond om per straat een apart beplantingsplan te creëren. De straatnaamcommissie heeft vervolgens de straatnamen daar weer op aangepast: op de bordjes staat naast de Latijnse naam een motto, bijv. *Wilde rucolavliet*, onderschrift *Diplotaxis tenuifolia – rucola groeit zelfs tussen de tegels*. Een ander onderdeel van het ontwerp waren de contexten: aparte beplantingsconcepten voor Lanen, Straten, Paden en Vlieten. Bijv. lanen hebben beplanting van hagen en bomen die verkleurt door de seizoenen. Nu er eenmaal bewoners zijn kunnen speelplekken samen worden ingericht: bewoners kunnen kiezen uit 2 verschillende thema's/varianten, die daarna worden uitgewerkt. Die zijn op gebruik gericht en minder op groen/eetbaar.

Perspectief Cascoland en Metaalkathedraal

Roel vertelt dat Cascoland uit Amsterdam komt en een multidisciplinaire benadering van creatieven hanteert, door het publiek onderdeel te maken van je werk. Dit lukt goed: bewoners worden betrokken bij ontwerp, programmering en beheer van groen, bijv. door buurttuinen aan te leggen. Het beheer wordt soms door bewoners overgenomen, soms hybride met de gemeente samen. Cascoland is door gemeente Utrecht en Wageningen benaderd om mee te doen aan het EU-programma CULTIVATE. Daarvanuit konden ze 2x voor een maand aanwezig zijn in Rijnvliet om de bewoners te betrekken, iets los te maken en dit te consolideren. Ze zetten hiertoe pipowagens op de Limes, gingen wildplukken, en iedere avond maakten ze pizza's met de oogst. Zo kwamen ze erachter dat de vraag leefde om meer te weten wat er zoal te plukken is en wat de rol kon zijn van bewoners? Ze zien veel potentie voor de sociaal-culturele aspecten van een eetbare wijk. Er is veel te winnen als het lukt mensen meer te informeren over waarom de wijk zo is aangelegd. Bewoners in het beheer betrekken: ja mits. Ook hier zien ze kansen om de verschillende soorten bewoners ('gespikkelde' wijk) te vermengen, en wel door de inrichting van de openbare ruimte samen te verkennen en benutten. Bijv. door deeltastjes in de voortuinen, met recepten en conserven.

Kim is vanaf begin maart Voedselboswachter, in dienst van [Metaalkathedraal](#) (een broedplaats die naast het voedselbos ligt, aan de Rijkstraatweg). Zij is aan het zoeken hoe de gemeenschap kan worden betrokken: door het programmeren van workshops om aan de informatiebehoefte tegemoet te komen. En maandelijkse bijeenkomsten per straat: wat staat er en wat kun je ermee doen; wat is een goede bodem; wijkcomposthoppen aanleggen en samen jam maken, fermenteren. Het doel is om te helpen de sociale structuren op te zetten in de wijk zodat mensen zélf samen jam gaan maken, en ook samen gaan werken aan een lokaal voedselsysteem, door samen in te kopen ed.

Roel voegt toe dat het gedeeld eigendom van de openbare ruimte daarvoor goed werkt. Zie het succes in de Lodewijk van Deijsselstraat in Amsterdam. Zij betrekken ook studenten van de HAS, om problemen rond vandalisme aan te pakken.

Vragen

Tayfun vroeg welk gedeelte van de bewoners meedoet: van de 1100 bewoners wel zo'n 800 (?).

Els miste de stedenbouwers uit Amsterdam, bij deze bijeenkomst. Zij hebben weinig idee van het sociale gebeuren waar zij aan bij (kunnen) dragen. Ze moeten leren niet alleen in stenen te denken; bij hen begint het.

Xavier gaf aan dat er in de gemeente Utrecht een motie is aangenomen over de participatieladder, en dat dit veel steun gaf om politiek op terug te kunnen vallen.

Timo merkte op dat er bij de planvorming vaak veel burgerinitiatieven zijn, maar dat die het verliezen in de toetsing en bij het opstellen van een beheerplan. Dit soort dingen vraagt de betrokkenheid van de afd. Beheer en het Beheer Acceptatie Proces (BAP).

Xavier zei dat het een succesfactor was bij Rijnvliet dat er een groep bestaande bewoners was

(Rijksstraatweg), die het geheugen van de plek vormden, en de lijn konden vasthouden. In de woonwijk die nu wordt gebouwd op het vml. Floriadeterrein in Almere is dit een kans. Maar mensen moeten dan wel weten wat een voedselbos is en dat het een alternatief is voor een moestuin.

Els: Amsterdammers kunnen hun raadsleden influisteren om ook zo'n motie in te dienen. Zij werkt nu aan een plukplek op Strandeiland, met schone grond, maar het is nog lang niet de standaard. Er is opbouw van expertise nodig, in de gemeente en bij bewoners.

Has gaf aan dat het belangrijk zou zijn om de zwarte en rode bes in 'Puccini groen' te krijgen (handboek inrichting openbare ruimte van gemeente Amsterdam), om aan te planten in straten.

? gaf aan dat dit niet gebeurt omdat onbekend is hoe gezond de bodem is, in straten. Echter, vruchten zijn minder gevoelig dan knolgroenten, als het gaat om eventuele bodemvervuiling!